

קיטוב פוליטי והמהפכה המשטרית בישראל

ישראל המקוטבת מצאה עצמה במצב בו צד אחד מרגיש שהוא נלחם על עצמאותו הפוליטית ואולי אף על זהותו, והצד השני חש שהמאבק הנוכחי הוא על הבסיס האזרחי-מוסרי שלו ועל עצם יכולתו להמשיך לחיות במדינה.

עומר יעיר

מספר שבועות לאחר הבחירות לנשיאות ארצות הברית בשנת 2016, עשרות מיליוני אמריקאים התיישבו לסעודת חג ההודיה המסורתית. אולם [מאמר](#) שהתפרסם בכתב העת Science מצא שאמריקאים שסעדו עם קרובי משפחה או חברים במחוזות שנטו להצביע ליריבים הפוליטיים קיצרו את משך ארוחת החג בין 30 ל-50 דקות ביחס לחג ההודיה של 2015, שווה ערך ליותר מ-30 מיליון שעות של ארוחות חג משותפות שפשוט לא התקיימו. כמי ששהה בחג ההודיה בארצות הברית ב-2017 ו-2018, זכורה לי הבקשה/הנחיה של מארחי שלא להזכיר את טראמפ בארוחת החג מחשש לוויכוחים עם האורחים האחרים. השפעה נוספת לבחירות 2016 נרשמה בקרב [משתמשים אמריקאים באפליקציות היכרויות](#). אם לפני הבחירות כ-25% מהנשים וכ-17% מהגברים באתר ההיכרויות eHarmony ענו על שאלת ההעדפה הפוליטית שלהם, לאחר הבחירות השיעורים הללו קפצו ל-68% ו-47%, בהתאמה, כאשר משתמשים אלו מעבירים מסר ברור לגבי החשיבות הגוברת של העדפות פוליטיות עבורם בבחירת בני/בנות זוג.

הסברים לתופעות אלו ניתן למצוא במחקר עכשווי מארצות הברית המציע כי לקיטוב פוליטי יש השפעות לא מבוטלות הן על ההעדפות הפוליטיות ודפוסי ההצבעה של האזרחים, והן על היבטים רבים בחיי היום-יום של האזרחים, ביניהם הימנעות משיחות ודיונים פוליטיים עם אחרים, העדפות רומנטיות, החלטות בריאותיות, כלכליות וצרכניות שונות, ואף בחירת מקום מגורים. חשוב מכך, חוקרים שונים טוענים כי קיטוב פוליטי עמוק מהווה סכנה לדמוקרטיה.

סיימור מרטיין ליפסט (Lipset), אחד מגדולי חוקרי מדע המדינה במאה העשרים, כתב עוד בשנות החמישים כי בטבען של כל חברות דמוקרטיות קיים איום תמידי, מאחר ומאבקים בין קבוצות, מאבקים שהינם הלב הפועם של הדמוקרטיה, עלולים להחמיר עד למצב בו הם יאיימו לפורר את החברה. רוברט דאל (Dahl), גם הוא אחד מגדולי חוקרי מדע המדינה במאה העשרים, הזהיר באופן דומה כי הדמוקרטיה הינה בסכנה כאשר היא הופכת למקוטבת וכוללת מספר קבוצות אנטגוניסטיות. גם כיום, חוקרים שונים כמו מילאן סבוליק (Svolik) מאוניברסיטת ייל או ג'ניפר מק'קוי (McCoy) מאוניברסיטת ג'ורג'יה סטייט, טוענים כי קיטוב ושיסוע פוליטי מובילים לאי-יציבות פוליטית ולפגיעה בדמוקרטיה, ועלולים להוביל אף לקריסת המשטר הדמוקרטי והסדר החברתי כולו. בייחוד, כשהם מלובים על ידי מנהיגים סמכותניים להם תמריץ אלקטורלי לחלק את הציבור ל"אנחנו" ו-"הם".

בספרות המחקרית אין למושג קיטוב פוליטי הגדרות מקובלות, אך בבסיסו המושג מתייחס לקיומן, במקביל, של נטיות או עמדות פוליטיות מנוגדות בקרב ציבורים שונים בחברה, בדגש על קבוצות פוליטיות יריבות כמו שמאל-ימין בישראל, או רפובליקנים ודמוקרטים בארצות הברית. עד לפני כעשר

שנים, המחקר בתחום התמקד בקיטוב אידיאולוגי, כלומר, למידה בה קבוצות יריבות תומכות בממוצע בנושאי מדיניות שונים בהקשר אידיאולוגי. בעשור האחרון, לעומת זאת, חוקרים החלו לבחון סוג אחר של קיטוב, בשם "קיטוב חברתי" או "קיטוב רגשי". קיטוב זה מתייחס לעוינות בין הקבוצות הפוליטיות היריבות ולחוסר אמון בין הקבוצות.

הספרות המחקרית מראה שלחברי קבוצות פוליטיות (partisans) ישנן נטיות בעייתיות שונות, בהיבטים שונים הקשורים למאבק עם היריבים הפוליטיים. והחשש הוא שקיטוב פוליטי מקצין עוד יותר את הנטיות הללו משום שהיריבים הפוליטיים נתפשים כקיצוניים אף יותר, וכעוינים ומסכנים אף יותר את הצד "שלי".

כך, למשל, לחברי קבוצה פוליטית כלשהי יש [נטייה ליחס מוטיבציות עוינות](#), נכלוליות ושליטיות יותר ליריביהם הפוליטיים ולאילו שהם לא מסכימים איתם בסוגיות ערכיות חשובות. החשש הוא שקיטוב פוליטי מגביר את הנטיות הללו. ואמנם, נדמה שכיום בישראל, כמעט כל פעולה של מנהיג פוליטי מהקואליציה או האופוזיציה מפורשת על ידי היריבים הפוליטיים כנובעת מאינטרסים זדוניים, ומכוונת לרעת הציבור.

לחברי קבוצות פוליטיות יש גם נטייה ליחס לסיקור חדשותי שמנסה להיות נייטרלי, או לגוף ציבורי שאמור להיות נייטרלי, [הטיה כנגד הצד שלהם](#). יש להם גם [נטייה להעריך פשרות של "50-50"](#) עם הצד השני בנושאי מדיניות, כמצב בו הצד שלהם "הפסיד" ואילו היריבים "ניצחו". חוקרים [טוענים](#) כי קיטוב פוליטי מקצין את הנטיות האלו. לחברי קבוצות פוליטיות גם קשה לקבל טיעונים של הצד השני או להודות שבמצב בו הם טועים והצד השני צודק. גם את הנטייה הזו קיטוב פוליטי מחריף. מי יודה בטעות כאשר אין אמון בצד השני וישנו חשש שהצד השני רק ינצל זאת לטובתו, ולא יפעל בשיתוף פעולה כדי לשפר את המצב לכלל האזרחים? נדמה שביטול המס על המשקאות המתוקים בישראל מהווה דוגמה עדכנית לכך, כאשר מס זה בוטל למרות שגם בציבור החרדי היו כאלו שהביעו ספק רב בצורך לבטלו.

ומה לגבי קיטוב פוליטי בישראל באופן כללי יותר? המשבר הפוליטי חסר התקדים מהשנים האחרונות ובעיקר שלל האירועים מאז תחילת שנת 2023, מצביעים על כך שלקיטוב פוליטי חשיבות פוליטית וחברתית רבה גם בישראל. למרבה הצער, במחלקות למדע המדינה באוניברסיטאות בישראל אין כמעט מחקר אקדמי העוסק בקיטוב בישראל (בעיקר בשל מבנה תמריצים מסוים אשר איננו מתמרץ מחקר על דעת קהל והתנהגות פוליטית בישראל), כך שקשה לקבוע באופן אמפירי ברור מהו "היקף" הקיטוב הפוליטי כיום בישראל, בדגש על עוינות בין ימנים ושמאלנים. עם זאת, מעט [הבחינות האמפיריות](#) שנערכו בנושא מראות כי רמת העוינות ההדדית בקרב תומכי הימין והשמאל האידיאולוגיים בישראל הגיעה בשנים האחרונות לרמה הגבוהה ביותר מאז סוף שנות התשעים. באופן מעניין, דווקא בבחירות שנערכו בתחילת 2006 – כחצי שנה לאחר סיום תוכנית ההתנתקות – רמות הקיטוב הרגשי והעוינות בין ימין ושמאל היו הנמוכות ביותר ב-30 השנים האחרונות. מאז, ניכרת עליה עקבית למדי בעוינות בין הצדדים.

הציבור הישראלי גם סבור כי הקיטוב בין ימין ושמאל בישראל גבר בשנים האחרונות. בסקר שנערך בספטמבר 2022 במכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן, כ-75% מתומכי הימין, המרכז, והשמאל האידיאולוגי ענו כי הם סבורים שהקיטוב הפוליטי בין ימין ושמאל גבר במהלך שלוש השנים האחרונות. נדמה גם שהעוינות הברורה הזו מחלחלת לחיי היום-יום של האזרחים. כך, באותו הסקר

כ-30% מהציבור הישראלי דיווח כי במהלך שלוש השנים האחרונות כי החרים גוף עסקי כלשהו (דוגמת עסק פרטי או חנות לממכר מזון) בשל תמיכת גוף זה בעמדות פוליטיות להן הוא מתנגד.

ישראל בפתח שנת 2023: מלחמת עצמאות מול מלחמת הישרדות

דומה כי מעט לאחר תחילת החקירות נגד בנימין נתניהו בראשית 2017, וביתר שאת לאחר הגשת כתב האישום נגדו בשלהי 2019, החלה להתפשט בקרב אליטות ומובילי דעה בימין הפוליטי התפישה לפיה הימין נמצא למעשה במעין "מלחמת עצמאות". לפי תפישה זו, במידה ובנימין נתניהו "יופל" מהשלטון בעקבות ה"רדיפה" שלו על ידי המערכת המשפטית, הנשלטת כביכול על ידי השמאל, הימין לא יוכל יותר לשלוט במדינה. במידה ו-"ראש ממשלה חזק מהימין" יופל באופן זה, הימין תמיד יהיה נתון לחסדיה של המערכת המשפט, אשר ברצותה תוכל לקרקע כל נבחר ציבור פופולרי מהימין, ולשמור על ה"הגמוניה" הפוליטית והציבורית שלה. על כן, הימין נמצא במלחמה על עצמאותו—על היכולת שלו לפעול כפי שהוא מוצא לנכון, על יכולתו לבחור את המנהיג המועדף עליו, נתניהו, ואולי גם על הזהות שלו כ"ימין חזק", כזה אשר איננו חושש מעימות עם אליטות השמאל והממסד, ויכול להם. כדי לנצח באותה "מלחמת עצמאות", בוודאי שמותר לפעול גם באופן כוחני כדי לדאוג שהימין יוכל לקדם את המדיניות שהוא רוצה, ועל הדרך להחליש את כוחה של המערכת המשפטית הנשלטת כביכול על ידי השמאל; שהרי הפסד במלחמה זו שקול לקיבוע חולשתו ונחיתותו של הימין האידיאולוגי בעתיד הנראה לעין.

מנגד, דומה שרבים בקרב מתנגדי ה"מהפכה" המשפטית אינם נלחמים ב"מלחמת עצמאות" אלא במעין "מלחמת הישרדות" על רקע ערכי-מוסרי. גם מבלי ליחס להם מוטיבציות זדוניות, ניכר כי תומכי ה"רפורמה" המגמדים את החשש בציבור מהשינויים במערכת המשפט אינם מבינים את המתרחש בקרב המתנגדים לשינויים אלו. ונדמה שיש לא מעט אירוניה בכך שהקידום האגרסיבי של אותם שינויים מתרחש דווקא במקביל לכך שרבים במרכז והשמאל הישראלי הפנימו, לאור תוצאות הבחירות האחרונות, כי רבות מהתקוות שלהן ביחס לעתידה של ישראל – בדגש על שילוב החרדים בחברה הישראלית והסיכוי לשיפור היחסים עם ערביי ישראל – אינן ריאליזציות בעתיד הנראה לעין.

עבור רבים ממתנגדי ה"מהפכה", אשר סבורים כי לטווח הארוך שלטונו של הימין כמעט מובטח לאור מגמות דמוגרפיות וחינוכיות שונות, שמירה על ישראל דמוקרטית היא במידה רבה "הגבעה למות עליה". הם סבורים כי אותה "הפיכה משטרית" תיפגע אנושות בהיותה של ישראל מדינה דמוקרטית, דבר אשר לא יאפשר להם להרגיש שייכים למדינה מבחינה ערכית-מוסרית, ויותר מכך – לתפקד כאזרחי המדינה. קשה להפריז בתיאור תחושות החרדה והחירום בקרב רבים מהם, וכפועל יוצא ההתנגדות הנחרצת שלהם – בלי נקיפות מצפון או "כאבי בטן" א-לה מירי רגב – לשינויים המוצעים במערכת המשפט. בהשאלה מדבריו של ארנסט גלנר (Gellner) על חשיבות התרבות עבור האדם המודרני, ישראל דמוקרטית מהווה עבורם את "הגבולות של העולם שבו הם יכולים לנשום, מוסרית ומקצועית". יש סיבה לכך שאין תקדים לכמות משרתי המילואים אשר מצהירים שיסרבו לשרת במידה וההפיכה המשטרית תעבור (ומי יודע, ייתכן אפילו שאותה "רפורמה" תתברר כחסם המשמעותי לקידום של אידיאולוגיות ימניות שונות בשנים הקרובות לאור התגובה הציבורית העוצמתית נגדה).

וכך, מדינת ישראל מצאה עצמה במצב הנורא, בו צד אחד מרגיש שהוא נלחם על עצמאותו הפוליטית ואולי אף על זהותו, בזמן שהצד השני נאבק על הבסיס האזרחי-מוסרי שלו ועל עצם יכולתו להמשיך לחיות במדינה. הקיטוב הפוליטי שמלווה אותנו מקשה על מציאת מכנה משותף ומתן אמון בין שני הצדדים, כאשר כל נסיגה מהעמדה הברורה של כל צד נתפסת כניצחון של הצד השני השנוא – לרבות הפסקה זמנית של החקיקה המשפטית הבהולה – ולא כהסכמה שנועדה לשרת את כלל האזרחים.

האם ישנן דרכים להפחית קיטוב רגשי ועוינות בין יריבים פוליטיים, דבר אשר עלול להגביר את היכולת בקרב היריבים לשתף פעולה? בשנים האחרונות [מחקרים שונים](#), בעיקר מארצות הברית, הציעו עשרות דרכים שונות להפחית עוינות, כולל מתן מידע על הסכמות שונות בין הצדדים, שיתופי פעולה בין פוליטיקאים יריבים, או תיקון טעויות של כל צד ביחס לעמדות והתפישות בצד השני. עם זאת, במצב של חוסר אמון כה גדול בין הצדדים – במצב של מלחמות עצמאות והישרדות – לא ברור עד כמה דרכים אלו יהיו יעילות.

רמות הקיטוב הרגשי-חברתי כיום בישראל הן הגבוהות ביותר מאז סוף שנות התשעים. אז, היתה זו האינתיפאדה השנייה האלימה והמטלטלת שהפחיתה בצורה משמעותית את העוינות בין ימין ושמאל (למעשה, לפני בחירות 2009 היחס לבנימין נתניהו היה כמעט זהה בקרב תומכי הימין, המרכז, והשמאל האידיאולוגי). לאור מחקרים שונים המצביעים על כך שלמנהיגים הפוליטיים ישנה חשיבות רבה בהגברה של הקיטוב ובהפחתתו, לא נותר אלא לקוות כי לא אירועי דמים אלא הסכמות בין ציבורים שונים, הן שיובילו להרגעת מצב העניינים הנוכחי, וכי הפוליטיקאים הבולטים מכל צד, בדגש על ראש הממשלה נתניהו, יפעלו על מנת לנטרל את הנפיצות הקיימת בישראל, שעלולה לחלחל לחיי היום-יום של כל אחד מאיתנו.